

УДК 35.088+343.98-057.36

В.В. ЄГУПЕНКО, канд. юрид. наук, доц.,
Харківський національний університет внутрішніх справ

С.М. ЩЕРБАКОВСЬКИЙ, Харківський національний університет внутрішніх справ

ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ПІДГОТОВКИ ПРАЦІВНИКІВ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ

Ключові слова: криміналістична підготовка, працівники, правоохоронні органи

Кадровий потенціал правоохоронних органів - це провідний компонент ефективної правоохоронної діяльності, тому проблема підвищення професіоналізму працівників правоохоронних органів є одною із пріоритетних завдань навчальних закладів системи МВС України.

За останні роки широкому спектру проблем підвищення професіоналізму слідчих, дізнавачів, оперативних працівників, змісту й специфіки підбора й підготовки кадрів, у тому числі й відносно криміналістичної підготовки, присвячені роботи О.О. Алексеєва, В.П. Бахіна, Н.С. Карпова [1, с.234-240], М.І. Ануфрієва, О.М. Бандурки, О.Н. Ярмиша [2], В.І. Барко [3], А.В. Іщенко [4], Н.І. Клименко [5], М.І. Коржанського [6, с.40-53], В.Ф. Статкуса [7, с.35-39] та інших вчених. Однак, з урахуванням усіх взаємозалежних аспектів, проблема оптимізації саме криміналістичної підготовки працівників правоохоронних органів комплексно не досліджувалася, хоча в системі професійної підготовки спеціалістів у ВНЗ системи МВС України одне із провідних місць займає криміналістика. Сучасний стан боротьби зі злочинністю з однієї сторони, й розвиток криміналістичної науки з іншої, вимагає вдосконалювання відзначеної підготовки. Тому, метою статті є висвітлення проблем, визначення змісту й особливостей криміналістичної підготовки працівників

правоохоронних органів у сучасних умовах боротьби зі злочинністю. Її новизна міститься в показі змісту та мети кримінологічної підготовки, внутрішнього зв'язку криміналістики як науки та навчальної дисципліни.

В першу чергу, криміналістична підготовка – це невід'ємна складова навчання слідчого. Відомо, що слідчі дії являють собою пізнавально-посвідчувальну діяльність, тому метою практичної діяльності слідчого є пізнання конкретної злочинної події в рамках законності. Творча й правова сторони діяльності є взаємозалежні необхідністю найбільш повного дослідження кожної конкретної обставини, тому що за допомогою різних слідчих дій перевіряється вірогідність доказу, що й встановлює вимоги до підготовки слідчого.

Нами проведене анкетування курсантів випускного курсу начальничо-наукового інституту підготовки фахівців для підрозділів слідства та дізнання ХНУВС після проходження ними виробничої практики (усього близько 200 чоловік). Перед респондентами ставилося завдання по встановленню найбільш необхідних навчальних дисциплін для практичної діяльності слідчого. У перелік були включені 10 юридичних дисциплін. Із значною перевагою зазначене: кримінальне право – 96 %, кримінальний процес – 95 %, криміналістика – 96 %. Отже, одну з чільних ролей при підготовці слідчих грає криміналістика. Р.С. Белкін відзначає, що “криміналістика належить до числа тих навчальних дисциплін, від яких залежить рівень і зміст професійної підготовки майбутніх оперативних працівників, слідчих, прокурорів, суддів, керівників правоохоронних органів всіх рівнів. Роль криміналістики в системі професійної підготовки цих категорій постійно зростає, і цей процес характерний для всіх форм навчальних закладів” [8, с.456].

Криміналістична освіта, як і будь-яке інше, – це формування особистості професіонала, і у зв'язку із цим має дві функції: по-перше - розвитку особистості; по-друге - професійної підготовки, що забезпечує мож-

ливості рішення криміналістичних завдань, виявлення й розслідування злочинів, а також орієнтації в проблемних слідчих ситуаціях.

Змістовна сторона та методичні прийоми криміналістичного навчання повинні розроблятися й реалізовуватися юристами на основі загальних принципів і методів педагогіки, тому що “проблеми юридичної освіти ні яким способом не можуть бути вирішені винятково педагогікою, оскільки зміст навчання завжди істотно впливає на його процес” [9, с.23-28]. Зокрема, ні в педагогіці, ні в психології проблема необхідних слідчому, дізнавачу, оперативному працівнику знань, умінь і навичок не розглядається, оскільки вони тісно пов’язані зі змістовною стороною криміналістичної техніки, тактики та методики. Оскільки в науці криміналістиці також не досліджуються конкретні навички й уміння, якими повинні володіти працівники правоохоронних органів, утворюється розрив між змістом криміналістичних рекомендацій та практикою їх застосування.

Відомо, що якість криміналістичної підготовки та процес її вдосконалення залежить від чотирьох складових: а) змісту навчання, б) умов процесу навчання, в) тих, кого навчають, г) викладачів. Оптимізація цього процесу можлива лише при забезпеченні відповідних змін усіх цих складових у їхньому взаємозв’язку та взаємодії. Рішення проблем однієї зі складових не може гарантувати поліпшення підготовки в цілому.

Зміст криміналістичної підготовки в найбільш стислому виді може бути розглянутий через призму предмета криміналістики. Криміналістика, як і багато інших наук юридичного циклу, вивчає злочинну діяльність, але у своєму особливому аспекті – у руслі того, що визначає закономірності виникнення слідів при здійсненні злочину й закономірності роботи з їхнього виявлення й використання для розкриття й розслідування злочинів [10, с.4]. Таким чином, криміналістика повинна навчити фахівця механізму виникнення слідів злочину, а потім на базі цього – тому, як найбільше доцільно, виявляти, зби-

рати, вивчати, досліджувати й використати докази.

Для того, щоб визначити зміст навчання, тобто, які криміналістичні знання, уміння, навички і якості потрібні слідчим, оперативним працівникам тощо, необхідно, насамперед, розібратися в співвідношенні понять “система науки криміналістики” й “система навчального курсу криміналістики”. Це різні, і в той же час - близькі поняття. Система науки криміналістики складається із сукупності складових її частин, які перейняті внутрішньою єдністю, обумовленою об’єктами пізнання, і що перебувають в органічно нерозривних взаємозв’язках, відображаючи структуру даної науки. Як відомо, зазначена система традиційно складається із чотирьох частин: основних положень криміналістики, криміналістичної техніки, криміналістичної тактики, криміналістичної методики. Криміналістика як наука і як навчальна дисципліна нероздільно взаємозалежні, й було би невірним не глянути на зміст науки через призму криміналістичної підготовки кадрів, а також не адаптувати закономірності, виявлені сучасною психологією й педагогікою, з метою задоволення потреб криміналістики та слідчої практики.

У зв’язку з цим необхідно розглянути розходження в змісті криміналістики як науки і як навчальної дисципліни, зокрема:

а) зміст дисципліни повинен складатися з вироблених і апробованих наукою криміналістичних знань, що мають практичне значення для його безпосереднього застосування, або ж для формування криміналістичних знань, умінь, навичок у того, хто вивчає дисципліну. Наука ж досліджує та виявляє невідомі раніше закономірності;

б) систематизація курсу криміналістики може відрізнятись від системи науки у зв’язку зі здійсненням завдань навчання, його адаптацією до психології ефективного сприйняття навчального матеріалу для певних працівників правоохоронних органів.

Існуюча сьогодні традиційна система криміналістики, на нашу думку, не супере-

чить висловленим принципам. Вона повинна бути переосмислена для потреб підготовки конкретних фахівців, і відповідно розвиватися та доповнюватися у зв'язку із практичною значимістю. Так, при професійній підготовці різних груп працівників правоохоронних органів необхідно враховувати цей фактор і будувати програму таким чином, щоб вона містила в собі елементи їх реальної майбутньої діяльності [11, с.6-7]. Таким чином, орієнтуючись на традиційну систему криміналістики та на зміст практичної діяльності, представляється можливим виділити наступні компоненти криміналістичної підготовки працівників правоохоронних органів, найбільш важливими з яких є:

1. Криміналістичні знання, які являють собою поінформованість про закономірності механізму злочину, процесу слідоутворення й засобів виявлення, збору, дослідження й використання інформації з метою розкриття та розслідування злочинів. Це переважно фундаментальні, тобто науково апробовані, підтверджені практикою закономірності, адаптовані по можливостях їх застосування до специфіки практичної діяльності.

2. Криміналістичні вміння та навички, які являють собою освоєні фахівцем способи практичного застосування криміналістичних знань у практичній діяльності.

Криміналістичні вміння та навички під-розділяються на чотири групи, що відповідають розділам курсу: а) техніко-криміналістичні вміння й навички по володінню засобами виявлення, збору, дослідження матеріальних джерел криміналістично значущої інформації; б) тактико-психологічні вміння й навички проведення слідчих дій та оперативно-розшукових заходів; в) аналітико-криміналістичні вміння й навички по виділенню значимої криміналістичної інформації в процесі розкриття та розслідування, оцінки її ролі; г) організаційно-методичні криміналістичні вміння й навички по поведінці слідчого, дізнавача, оперуповноваженого, що має організаційно-методичне значення при проведенні слідчих

дій та оперативно-розшукових заходів, і розслідування злочину в цілому.

Крім знань, вмінь і навичок працівнику правоохоронних органів необхідні певні особисті якості, які також можуть розвиватися в процесі криміналістичної підготовки. Однією з таких якостей є здатність до аналітичного мислення. Відсутність уміння аналізувати матеріали справи й використати наявну інформацію, здатності до висунування версій може привести в тупикову ситуацію. Так, при огляді місця події, аналізуючи речову обстановку в цілому, необхідно вміти вичленувати тільки ті зміни (сліди злочину), які характеризують злочинне діяння. У майбутнього слідчого необхідно розвивати вибірну спостережливість - у рамках закономірностей слідоутворення, зокрема, побачити не просто безладдя у квартирі, де вчинена крадіжка, а ті місця, де реально перебувало майно, що зникле. Відсутність закономірно виникаючих слідів послужить основою для версії про інсценівку крадіжки, поінформованості злодія про місця зберігання цінностей і т.д. Навчити указаним деталям звичайний педагог не зможе, тому що він цього не знає. Учити цьому зможе тільки криміналіст із відповідними знаннями та досвідом [1, с.234-240].

Вміння працівника правоохоронних органів виявити сліди злочину та відокремити їх від сторонніх змін досягається кваліфікацією й досвідом, здатністю побудувати модель злочину, висунути загальні та окремі версії про злочинну подію, відтворити уявну картину його вчинення й приховання. Широкий діапазон розв'язуваних завдань, різний їхній рівень, складність і спрямованість дають, наприклад, підставу В.О. Коновалової говорити про специфічне слідче мислення [12, с.50]. В. Громов і М. Лаговієр підкреслювали провідну роль криміналістики в збиранні доказової інформації по відношенню до процедурних і нормативних елементів слідчої діяльності [13, с.130-131].

Зауважимо, що особливістю криміналістичного навчання є те, що, по-перше, самої

практичної діяльності не учать, тому що її неможливо відтворити в навчальному процесі, а структурно розподіляють по блоках (темам). Таким чином, формується закономірність, що історично склалася в системі навчання: побудова навчання від загального до окремого. Така побудова навчання дозволяє підготовленому фахівцеві застосувати загальні закономірності в окремих ситуаціях, наближає його до реалій практичної діяльності. По-друге, криміналістична підготовка повинна проводитися від простого до складного (знання, умінню, навичці), що обумовлено особливостями будь-якого навчання. Послідовне формування із простих знань, а також навичок і вмінь більше складних дозволяє синтезувати максимально наближену модель діяльності працівника.

Ще одну особливість криміналістичного навчання відзначає Н.І. Клименко: “Завдання навчального процесу й дисциплін, що до нього входять, особливо прикладного напрямку, і завдання науки мають спільність цілей, висунутих практикою” [14, с.41]. Перелічені вище проблеми ставлять перед наукою завдання їх подальшого дослідження, вивчення практики розслідування злочинів із урахуванням недоліків цієї діяльності (для усунення їх у процесі підготовки). Саме випускник ВНЗ системи МВС України (стаціонару, курсів підвищення кваліфікації та інших форм підготовки) повинен бути однією зі сполучних ланок передачі розроблених і апробованих з урахуванням потреб практики передових знань і технологій криміналістики в практичну діяльність.

Найважливішою особливістю є питання адресності викладання криміналістики, тобто про відображення в змісті курсу чіткої професійної орієнтації залежно від того, кому читається даний курс: слідчим, оперуповноваженим, експертам та ін. Одним із спеціальних завдань криміналістики є оптимізація криміналістичної підготовки різних категорій співробітників правоохоронних органів, адекватна сучасному стану боротьби зі злочинністю. Викладання криміналістики в ра-

мках підготовки спеціалістів не може бути єдиним і універсальним для всіх, а повинне бути строго й чітко орієнтоване на рішення професійних завдань конкретної спеціалізації працівників правоохоронних органів.

Отже, на наш погляд, потрібна подальша спеціалізація викладання курсу криміналістики в залежності від профілю працівників правоохоронних органів. Наприклад, в літературі вказується, що деякі види економічних й інформаційних злочинів, характерних для нового тисячоріччя, не представляється можливим розкривати та розслідувати традиційними методами без глибокого знання комп'ютерних інформаційних технологій і методів прикладної математики [15, с.150-151].

Таким чином, криміналістична підготовка працівників правоохоронних органів обумовлена багатьма факторами, а її якість обумовлює ефективність розкриття та розслідування злочинів і доведення по кримінальних справах.

ЛІТЕРАТУРА

1. Алексеев О.О., Бахін В.П., Карпов Н.С. Співвідношення педагогіки та криміналістики в оптимізації підготовки юридичних кадрів // Вісник Львівськ. ін-ту внутр. справ. - 2003. -№ 1. -С.234-240.
2. Ануфрієв М.І., Бандурка О.М., Ярмиш О.Н. Вищий заклад освіти МВС України: Наук.-практ. посібник. -Харків, 1999. -369 с.
3. Барко В.І. Професійний відбір кадрів до органів внутрішніх справ (психологічний аспект): Монографія. -К.: Ніка-Центр, 2002. - 296 с.
4. Ищенко А.В. Криминалистическая рекомендация как средство обеспечения следственной практики достижениями науки и техники: Дисс... канд. юрид. наук: 12.00.09. - Киев, 1983. -260 с.
5. Клименко Н.И. Криминалистические знания в структуре профессиональной подготовки следователя: Учебное пособие. -К.: «Выща шк.», 1990. -103 с.

6. Коржанський М.І. Недоліки й завдання вищої юридичної освіти в Україні // Наук. вісник Дніпропетровськ. юрид. ін-ту МВС України. –2001. -№ 3. -С.40-53.
7. Статкус В.Ф. Некоторые проблемы подготовки специалистов по раскрытию и расследованию преступлений // Вестник криминалистики. -2000. -Вып.1. -С.35-39.
8. Белкин Р.С. Курс криминалистики: В 3-х т. -Т.3: Криминалистические средства, приемы и рекомендации. -М.: Юристь, 1997. –480 с.
9. Волчецкая Т.С. Ситуационный подход в обучении криминалистике. // Вестник криминалистики. -2000. -Вып.1. -С.23-28.
10. Бахин В.П. Предмет науки криминалистики: Лекция. -Киев, 1999. -32 с.
11. Коновалова В.Е. Психология в расследовании преступлений. -Х.: Вища школа, 1978. –143 с.
12. Коновалова В.Е. Организационные и психологические основы деятельности следователя. -К.: РИО МВД УССР, 1973. –122 с.
13. Громов В., Лаговьер Н. Искусство расследования преступлений. -М., 1927. -258 с.
14. Клименко Н.И. Криминалистические знания в структуре профессиональной подготовки следователя: Учебное пособие. -К., 1990.
15. Кривонос Ю.М., Силуков В.А., Шилан Н.Н. Проблемы подготовки специалистов в вузах МВД Украины на современном этапе // Наук. вісник Дніпропетровськ. юрид. ін-ту МВС України. –2001. -№ 3. -С.145-151.

Егупенко В.В., Щербаковський С.М. Проблеми криміналістичної підготовки працівників правоохоронних органів // Форум права. –2007. -№ 2. –С.54-58 [Електронний ресурс]. -Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2007-2/07evvppo.pdf>

Досліджені питання кримінологічної підготовки слідчих, дізнавачів, оперуповноважених, експертів. Показані особливості кримінологічної підготовки, що ґрунтується на досягненнях кримінологічної науки з залученням методів педагогіки.

Егупенко В.В., Щербаковський С.М. Проблемы криминалистической подготовки работников правоохранительных органов

Исследованы вопросы криминалогической подготовки следователей, дознавателей, оперуполномоченных, экспертов. Показаны особенности криминалогической подготовки, которая основывается на достижениях криминалогической науки с привлечением методов педагогик.

Egupenko V.V., SHCHerbakovsky S.M. Problem criminalistic preparations of employees of law enforcement bodies

Questions criminological preparations of inspectors, patrol investigators, operating officers, and experts are investigated. A features criminological preparation, which is based on achievements criminological sciences with attraction of methods of pedagogy, is shown.